

Aleksandar Knežević

*Odsek za demografiju
Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu
aleksandar.knezevic@gef.bg.ac.rs*

Mogućnosti i ograničenja istraživanja etničke strukture stanovništva na osnovu popisne statistike Kneževine i Kraljevine Srbije: primer Istočne Srbije

Apstrakt: Kvantitativnu osnovu za izvođenje etničke strukture stanovništva Srbije čine popisni podaci o obeležjima nacionalne, jezičke i konfesionalne pripadnosti. Rezultati gotovo svih popisa u Kneževini i Kraljevini Srbiji pokazuju da se pitanje etničke strukture Istočne Srbije uglavnom svodi na statističke odnose vlašskog i srpskog stanovništva jer su ostale etničke zajednice bile zastupljene sa vrlo niskim udelima. Problem izostanka direktnog pitanja o nacionalnoj pripadnosti nameće izvođenje etničke strukture stanovništva samo na posredan način, i to na osnovu dobijenih podataka o obeležju maternjeg jezika koje je bilo prisutno u najvećem broju tada sprovedenih popisa. Zato je osnovni cilj ovog rada da istraži mogućnosti i ograničenja izvođenja etničke strukture stanovništva kroz dinamiku broja i udela Vlaha Istočne Srbije u kojoj su gotovo u potpunosti koncentrisani. Ako prihvatimo logiku identifikacije nacionalne sa jezičkom pripadnošću, na osnovu izloženih rezultata istraživanja možemo zaključiti da su Vlasi bili najbrojnija etnička manjina u Kneževini i Kraljevini Srbiji, kao i da je njihov broj linearno rastao sve do 1895. godine što je bilo u skladu s ondašnjim trendom rasta ukupnog stanovništva Srbije.

Ključne reči: etnička struktura, etnostatistika, Kneževina i Kraljevina Srbija, Istočna Srbija, jezička pripadnost, nacionalna pripadnost, Vlasi

Uvod

Etnička struktura stanovništva Srbije je formirana pod uticajem složenih istorijsko-geografskih, antropoloških, demografskih, socioekonomskih, socio-kulturnih, političkih i ostalih društvenih procesa koji direktno ili indirektno oblikuju etnodemografske procese. Osnovu etnodemografskih procesa čine diferencijalni trendovi prirodne i migracione komponente populacione dinamike prema etničkim obeležjima stanovništva. Međutim, statistički odraz etničke strukture stanovništva Srbije često je pod značajnim uticajem tzv. nedemografskih fak-

tora, među kojima se posebno izdvajaju problemi metodologije prikupljanja, obrade i objavljivanja podataka o obeležjima nacionalne, jezičke i konfesionalne pripadnosti stanovništva.

Rezultati dosadašnjih demografskih istraživanja pokazuju da upotreba etnostatističke građe zahteva poseban oprez zbog različitih interpretacija podataka koje mogu neposredno uticati na definisanje pravnog, političkog, ekonomskog i opšteg društvenog položaja, ne samo pripadnika manjinskih etničkih grupa, već i ukupnog stanovništva. Istovremeno, značaj statističkog odraza etničke pripadnosti u zvaničnim izvorima podataka raste čak i u onim društvima u kojima su primordijalna shvatanja etniciteta odavno napuštena, do te mere da se ova pitanja odavno ne postavljaju ni u popisima stanovništva, ni u vitalnoj statistici (Kertzer and Arel 2002; Simon 2012). Etnodemografske specifičnosti stanovništva Srbije se izvode iz podataka zvanične etnostatistike, a kvantitativnu osnovu izvođenja etničke strukture čine popisni podaci. Međutim, primenjena metodološka rešenja etnostatističke evidencije u gotovo svim sprovedenim popisima stanovništva od prve polovine XIX veka do danas ostavljaju dovoljno prostora za relativizaciju izvedenih etnodemografskih pokazatelja. Ovo je važno jer su pitanja nacionalnog, jezičkog i verskog identiteta naročito izražena u javnoj sferi društvenog života i neraskidivo utkana u pravni i politički poredak svake države. Počev od pitanja suvereniteta, ljudskih prava, diskriminacije, koegzistencije, kao i očuvanja različitosti u nadnacionalnim integracijama ili multikulturalnim društvima, nacionalna, jezička i verska pripadnost stanovništva s jedne strane, i pravni poredak s druge strane, iznova se prepliću i međusobno određuju (Đurić et al. 2014). Zato se često javlja potreba za preispitivanjem metodoloških rešenja prikupljanja ovih podataka jer izvedene etnodemografske specifičnosti stanovništva Srbije najčešće pokazuju da rezultati zvaničnih statistika ne mogu biti pouzdan indikator stvarnih demografskih procesa (Trnavčević and Knežević 2022).

Interpretacija dinamike promena etničke strukture stanovništva Srbije od prve polovine XIX veka do danas zahteva interdisciplinarnu pristupe i tumačenja koja se ne mogu zasnivati samo na deskriptivnoj statistici. To je od posebne važnosti jer je etnostatistika kontinuirano uključena u zvanične političke diskurse svih faza novije državne istorije Srbije, počev od devetnaestovekovnog ideala nacionalne države, preko predratnog koncepta integralnog jugoslovenskog unitarizma, posleratnog socijalističkog modela „jednakosti svih naroda i narodnosti”, pa sve do nacionalizma kao osnovnog elementa modernog političkog mišljenja i delovanja (Radovanović 2007; Knežević 2017). Podaci gotovo svih popisa stanovništva u Kneževini i Kraljevini Srbiji pokazuju da se pitanje etničke strukture uglavnom svodi na dinamiku broja i udela Vlaha¹ u ukupnom

---

¹ Pod etnonimom „Vlah/Vlasi” u ovm radu će biti označeno stanovništvo koje je u popisima Kneževine i Kraljevine Srbije deklariralo rumunski i rumunski jezik kao

stanovništvu, što ukazuje na potrebu detaljnijeg uvida u dostupnu etnostatističku građu u posmatranom periodu. S druge strane, izostanak direktnog pitanja o nacionalnoj/narodnosnoj² pripadnosti i posredno izvođenje etničke strukture stanovništva na osnovu podataka o maternjem jeziku čine osnovni istraživački motiv u ovom radu.

Jezik je jedno od osnovnih identitetskih obeležja naroda čiji nazivi se najčešće slažu sa njihovim jezicima, dok se statističke nepodudarnosti etnonacionalne deklaracije i "pripadajućeg" jezika najčešće javljaju kod etničkih grupa koje usled asimilacionih procesa ili određenih društveno-političkih okolnosti prihvataju jezik preovlađujuće etnolingvističke sredine. Procesi etnokulturne integracije manjina kroz promenu objektivnog (jezičkog) etničkog obeležja evidentirani su u etnostatističkim istraživanjima i mogu se objasniti raznim interdisciplinarnim pristupima. Međutim, primeri prihvatanja manjinskog jezika od strane većinskog stanovništva često zahtevaju složenija objašnjenja. Pitanje o jezičkoj pripadnosti stanovništva ima dugu tradiciju u popisnoj statistici Srbije, a informacije su prikupljane uvek prema konceptu *maternjeg jezika*. Ovi podaci su periodično prikupljeni u popisima od 1834–1884, a u kontinuitetu od 1890–1910. godine.

Metodologija rada

Kako je pitanje etničke strukture stanovništva Kneževine i Kraljevine Srbije problematizovano uglavnom statističkim odnosima između srpskog i vlaškog stanovništva, prostorni obuhvat ovog istraživanja predstavlja Istočna Srbija gde su Vlasi gotovo u potpunosti koncentrisani. Obično se kao prvi metodološki problem nameće jasno definisanje granica prostornog obuhvata istraživanja koje se često ne podudaraju sa granicama utvrđenih administrativno-teritorijalnih jedinica za koje se distribuiraju statistički podaci³. Tokom XIX veka administra-

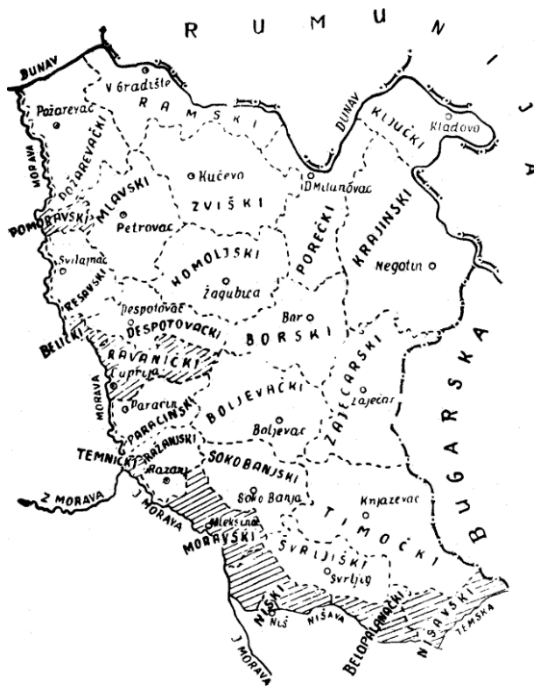
---

maternji, bez teorijskih rasprava o etnogenezi i bilo kakvih antropoloških, istorijskih, politikoloških ili političkodemografskih etnoidentitetskih polemika.

² U radu su razmatrane mogućnosti etnostatističkih istraživanja stanovništva Istočne Srbije pre svega na osnovu dostupnih podataka o etničkim obeležjima za koja su postojala pitanja u popisima sprovedenim u Kneževini i Kraljevini Srbiji. Kako je obeležje narodnosne (danas „nacionalne”) pripadnosti bilo izostavljeno iz većine tadašnjih popisa, u radu se pod pojmom „etničke” pripadnosti podrazumeva struktura stanovništva prema deklarisanom obeležju maternjeg jezika. Na osnovu jezičke pripadnosti stanovništva tokom XIX veka (osim popisa iz 1866. godine) zvanična statistika je posredno izvodila i narodnosnu/nacionalnu kategorizaciju stanovništva Srbije.

³ Ovaj problem je naročito zastupljen u istoriskodemografskim analizama geografski ili istorijski determinisanih celina koje su predstavljene jednom, ili većim brojem manjih administrativno-teritorijalnih jedinica.

tivno-teritorijalne jedinice u Srbiji (posebno one nižih nivoa) su često menjale granice što direktno utiče na uporedivosti statističkih podataka i praćenje demografskih promena u dužim vremenskim intervalima. Zato se ovom pitanju obično pristupa kompromisnim rešenjima koja omogućavaju posmatranje dinamike promena neke populacije prilagođavanjem prostornog obuhvata istraživanja, uz što manje odstupanje od strogo definisanih granica regionalno-geografskih celina (Knežević i Vojković 2015). Bez donošenja bilo kakvih sudova o principima regionalizacije i dodatnih polemika, osnovu prostornog obuhvata istraživanja u ovom radu predstavljaju granice geografski determinisane regije Istočne Srbije koje je izveo Milovan Radovanović (1958, 2) (Skica 1).

Skica 1. Istočna Srbija
Izvor: Radovanović (1958)

Duga tradicija popisne statistike u Srbiji nije dovoljna garancija za kontinuirano i uspešno praćenje demografskih promena tokom XIX veka. Kao jedno od mogućih rešenja za prevazilaženje problema labilnosti administrativnih granica viđena je i mogućnost da se uspostave stalne statističke jedinice koje bi bile nezavisne od granica važećih upravnih podela. Najpoznatije razgraničenje prostornih celina Srbije koje je zasnovano na principima demografske regionalizacije predstavljeno je u *Šemi stalnih rejona za demografska istraživanja*, koju je tokom 60-ih godina

XX veka izradila grupa autora Centra za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka u Beogradu. U okviru statističko-demografske rejonizacije Srbije koja je predstavljena šemom stalnih reiona, teritorija Srbije je tada podeljena na 30 reiona prvog i 7 reiona drugog stepena, od kojih jedan rejon drugog stepena predstavlja Istočna Srbija, koja se sastoji od 4 reiona prvog stepena (IDN-CDI 1963, 33). U poređenju sa regionalno-geografskim pristupom, prema šemi stalnih reiona za demografska istraživanja Istočna Srbija obuhvata i teritorije današnjih opština Jagodina i Rekovac (u rejonu Pomoravlje), koje se ne nalaze u okvirima Istočne Srbije ni u jednom dosadašnjem predlogu geografske regionalizacije. S druge strane, izvan definisanog reiona ostaje Grad Niš i opštine Čićevac, Aleksinac, Ražanj, Svrbljig i Sokobanja (Skica 2). Kako su osnovu za kreiranje stalnih statističkih reiona činile granice koje su bile prilagođene administrativno-teritorijalnim jednicama za koje su dostupni popisni podaci, rezultati ovog istraživanja su prilagođeni granicama stalnih reiona koji su, u potpunosti ili delimično, obuhvaćeni geografskim granicama Istočne Srbije⁴.

Skica 2. Istočna Srbija prema šemi stalnih reiona za demografska istraživanja (Mlava, Krajina, Timok, Pomoravlje)

⁴ Rejon *Mlava* koji se sastoji od 8 opština: Veliko Gradište, Golubac, Žabari, Žagubica, Kučevo, Malo Crniće, Požarevac i Petrovac;

Rejon *Krajina* koji se sastoji od 3 opštine: Kladovo, Majdanpek i Negotin;

Rejon *Timok* koji se sastoji od 4 opštine: Bor, Boljevac, Zaječar i Knjaževac;

Rejon *Pomoravlje* koji se sastoji od 6 opština: Despotovac, Paraćin, Čuprija, Svilašnjac, Jagodina i Rekovac.

Problemu definisanja prostornog obuhvata treba dodati i činjenicu teritorijalnog proširenja odredbama Berlinskog kongresa iz 1878. godine kada je Srbiji pripojeno četiri južana okruga (niški, pirotski, vranjski i toplički), od kojih se niški okrug jednim svojim delom nalazi u geografski determinisanim granicama Istočne Srbije. Pripajanje ovih okruga je jasno vidljivo u popisnim rezultatima iz 1884. godine kada je zabeležen značajan porast broja stanovnika koji nije bio usaglašen s trendovima prirodnog kretanja stanovništva Srbije u pethodnom međupopisnom periodu (1874–1884).

Vremenski obuhvat istraživanja obuhvata period od prvog sprovedenog popisa u Kneževini Srbiji 1834. godine do poslednjeg popisa stanovništva u Kraljevini Srbiji 1910. godine. Kako nisu u svim popisima postavljana pitanja o etničkim obeležjima, kao i zbog jednog broja neuspelih popisa ili nedostupnih konačnih rezultata, zvaničnom popisnom statistikom u ovom radu je obuhvaćen period od 1850–1900. godine, dok su za ostale popisne godine korišćeni sekundarni izvori.

Izvori podataka koji su korišćeni u radu mogu se podeliti na glavne i ostale. Glavni izvor podataka predstavljaju popisi stanovništva Srbije koji su sprovedeni u zadatom vremenskom okviru. Uopšteno gledano, demografska proučavanja u Srbiji su moguća od vremena organizovanja redovnih statističkih istraživanja stanovništva, pre svega popisa stanovništva i vitalne statistike. U Kneževini i Kraljevini Srbiji je u periodu 1834–1910. godine sprovedeno ukupno 16 popisa stanovništva. Pored pomenutih administrativno-teritorijalnih promena, na kvalitet dobijenih podataka u ovom razdoblju su uticale i metodološke razlike od popisa do popisa, nejednaki vremenski intervali popisivanja i dinamične društveno-političke okolnosti pod kojima su sprovedeni popisi. Zato se dobijeni podaci odlikuju različitim stepenom pouzdanosti i uporedivosti čime su demografska proučavanja u ovom periodu u znatnoj meri otežana. To se posebno odnosi na deset popisa stanovništva sprovedenih u Kneževini Srbiji (1834–1874) koje karakterišu „nepreciznost i očiglednost grešaka, šturost obaveštenja koja su prikupljana o stanovništvu (naročito do 1866. godine⁵), ograničena uporedivost i pouzdanost dobijenih rezultata, nastala kao posledica povremenih podbačaja u obuhvatu, znatnih razlika u broju obeležja između popisa, neobrađenost svih prikupljenih obaveštenja, kao i različiti teritorijalni nivoi objavljenih rezultata” (Radovanović 2005, 38).

---

⁵ Prvi korak ka značajnijem usaglašavanju popisa s međunarodnim preporukama je načinjen u tzv. „Jakšićevom popisu” iz 1866. godine, a već od prvog popisa sprovedenog u Kraljevini Srbiji 1884, metodološka rešenja su u najvećoj meri bila prilagođena tadašnjim zahtevima savremene statistike.

U Kraljevini Srbiji u periodu 1884–1910. godine sprovedeno je ukupno šest popisa prema odredbama tadašnjeg Zakona o popisu stanovništva. Poštovanjem preporuka sa međunarodnih statističkih kongresa, ovaj period srpske popisne statistike smatra se pouzdanijim od prethodnog, s izuzetkom popisa iz 1905. godine koji nije bio dobro pripremljen, dok su iz popisa 1910. godine dostupni samo prethodni (prvi) rezultati, dok su konačni rezultati izostali jer je popisni materijal uništen tokom balkanskih ratova.

Metode rada su prilagođene specifičnostima istraživanja iz domena posebne demografije. Prema kategorizaciji metodologije empirijskog naučnog istraživanja, od opštih metoda prikupljanja podataka u centralnom delu rada je korišćen statistički metod, dok je u analitičkom delu rada korišćen demografski metod. S obzirom na vremenski okvir istraživanja u diskusiji rezultata je sporadično korišćen i uporedno-istorijski metod.

Osvrt na metodološke probleme etnostatističke evidencije u Kraljevini i Kneževini Srbiji

Počev od prvog sprovedenog popisa stanovništva 1834. godine, pa sve do polovine XIX veka prioriteta u prikupljanju podataka o stanovništvu su bili uglavnom fiskalne prirode, dok su se podaci o etničkim obeležjima pojavljivali samo sporadično. Neposredno izvođenje nacionalne strukture Kneževine i Kraljevine Srbije nije moguće u kontinuitetu do 1910. godine jer je pitanje o nacionalnoj, odnosno narodnosnoj pripadnosti izostavljano, dok su u rezultatima popisa narodi najčešće klasifikovani prema deklarisanom maternjem jeziku. Iako pitanje o etničkoj pripadnosti nije postavljeno, prvi konkretniji podaci o narodnosnoj pripadnosti mogu se pronaći u rezultatima popisa iz 1859. godine, ali samo sa razlikovanjem Srba i Vlaha, tada najbrojnije etničke manjine u Srbiji. „Na osnovu popisanog, i saznanja u kojim krajevima i naseljima žive Vlasi, njihov broj je rekonstruisan statističkom metodom, sa statističkom tačnošću od 5%” (Pavlović i Prelić 2018, 154). Prema rezultatima popisa iz 1859. u Kneževini Srbiji je evidentirano 122.857 Vlaha (Jakšić 1863, 91) (Slika 3), odnosno 11.4% od ukupnog broja stanovnika, ali je nejasno da li je ova struktura izvedena samo na osnovu pitanja o jezičkoj pripadnosti stanovništva.

Popis 1866. godine je sproveden posle ustanovljavanja statističkog odeljenja u Ministarstvu finansija 1864. godine, kada je zvanična statistika Srbije dobila organizacioni i institucionalni okvir, a rezultati su objavljeni u trećoj svesci *Državopisa Srbije* (Janković 2022, 36). U literaturi koja se bavi istorijom popisne statistike u Srbiji može se pronaći informacija da je direktno pitanje o nacionalnoj pripadnosti prvi put postavljeno upravo u popisu Kneževine Srbije 1866.

По народности жительство Србiе дѣлѣи добиваю се само три главне части: Срби, Власи и Цыгани. Одъ свiо други народностей данасъ у Србiи врло мало заступника има, ни една не донета одъ 2000 глава яча. Штета што докошнѣ пописи никада и народности у виду имали нису, кое се само околности приписати мора, што су они поглавно за предметъ фискалне интересе а не оне добре администрацие имали.

Међутимъ съ пописомъ одъ год. 1850 снимљена су и она мѣста у коима Власи чисто или помѣшано са Србима живе и то тако, да се приближно, — са највише 5% погрѣшце, — назначити мож: колико у коме крају и Власа у Србiи живи. Познаоћи тада као влашка означена мѣста као и размѣр жительство у онимъ кол су мѣшовита, стављамо у слѣдуюћемъ броеве изнађене у год. 1850. и 1859.

ЧИСЛО ЖИТЕЛЯ ПО НАРОДНОСТИ.			
ГОДИНЕ.	ВЛАС.	СРБА и до 3000 душа други	СУМА.
1850	104.343	828.999	933.342
1859	122.857	953.619	1.076.476

У слѣдуюћа четири окружија живе Власи са Србима измѣшани:

ЧИСЛО ЖИТЕЛЯ У ГОДИНИ 1859.			
ОКРУЖИЈ.	СРБА.	ВЛАС.	ВЛАС %.
Крайнско	20.304	42.607	68
Црноречко	22.658	24.232	52
Пожаревачко	74.969	47.690	39
Ђупријско	41.852	8.064	16
Свега	159.783	122.593	14

Слика 3. Становништво Кнежевине Србије према народности у пописима 1850. и 1859. године

Izvor: Jakšić (1863): *Državopis Srbije-Statistique de la Serbie*, Vol 1. Beograd:

Ekonomsko-statističko odeljenje Ministarstva finansija Kneževine Srbije, 91.

godine, ali i da nije poznato kako je bilo definisano (Radovanović 2005). Jedan od ciljeva tog tzv. *prvog modernog popisa* je bio i da se "za svakog stanovnika utvrdi da li je vlaške, ciganske ili koje druge nesrpske narodnosti" (Jakšić 1869, 48). Tadašnja statistička nomenklatura prema narodnosti je sadržala kategorije *Srbi*, *Vlasi*, *Cigani* i *Strana narodnost*, a rezultati su pokazali udele od 10.5% Vlaha i 2.1% Roma u ukupnom stanovništvu tadašnje Srbije.

U popisu stanovništva iz 1874. godine je izostavljeno pitanje o maternjem jeziku, a od ostalih obeležja prikupljeni su i podaci o *veroispovesti*, *podanstvu* (Austroугарској или другој) и *држави рођења* (Austroугарској или другој), док су засебно изражени подаци о Циганима (према полу, браку и veroispovesti) (Jakšić 1879, 146–153).

Izostanak pitanja o nacionalnoj/narodnosnoj pripadnosti u narednom periodu bi se mogao objasniti tadašnjim preporukama evropskih statističara koji su usvojili stav da ovo pitanje može samo dodatno uneti konfuziju među stanovništvom tek osnovanih nacionalnih država, posebno u onim koje su se uobličile

prema građanskom, a ne etničkom konceptu (Arel 2002). Slično ostalim evropskim državama, tokom druge polovine XIX veka statistika Kraljevine Srbije je, prateći međunarodne preporuke za sprovođenje popisa, uvrstila određena pitanja o etničkim obeležjima stanovništva u svih 6 popisa sprovedenih od 1884. do 1910. U ovom periodu popisne statistike pitanje o maternjem jeziku je glasilo "Koji vam je maternji jezik", a upitstvo za odgovor je glasilo: "U rubriku se beleži maternji jezik svakog lica napose, npr. srpski, nemački, mađarski, rumunski (vlaški), grčki, turski, ...". Zanimljivo je da, i pored izostanka direktnog pitanja o narodnosnoj pripadnosti, uputstvo predviđa identifikaciju romskog stanovništva na sledeći način: "Za Cigane kojima je maternji jezik rumunski (vlaški) ili srpski treba u primedbi zabeležiti da su Cigani. Takvu primedbu treba staviti i za Jevreje, ako su kao maternji jezik stavili koji drugi a ne jevrejski". Kako nije data nikakva definicija maternjeg jezika, a poistovećeni su rumunski i vlaški jezik, praktično je moguće poređenje samo za stanovništvo koje govori rumunski-vlaški, a pravoslavne je veroispovesti (Radovanović 2002, 542–543).

Logikom poistovećivanja jezičke i nacionalne/narodnosne pripadnosti rezultati popisa stanovništva iz 1884. godine donose detaljne informacije o narodnosnoj pripadnosti i veroispovesti, ali ne i o maternjem jeziku (Jakšić 1889, 23–34). Izvedena kategorizacija po narodnosti je obuhvatala modalitete prema sledećem redosledu: *Srbi, Bugari, Poljaci, Rusi, Slovaci, Slovenci, Hrvati, Česi, Arnauti, Turci, Jermeni, Grci, Cincari, Francuzi, Talijani, Rumuni, Englezi, Nemci, Mađari, Jevreji i Cigani* (Jakšić 1889, 28). Kategorizacija veroispovesti je u popisu 1884. godine prepoznavala pripadnost *pravoslavnoj* (98.55%), *katoličkoj* (0.43%), *protestantskoj* (0.04%), *muhamedanskoj* (0.76%) i *mojsijevoj* veroispovesti (0.22%) (Jakšić 1889, 23), a rezultati su iskazani prema tipu naselja do administrativno-teritorijalnog nivoa okruga.

I u popisu iz 1890. godine je kao ključna statistička determinanta etničkog identiteta ostala jezička pripadnost prema konceptu maternjeg jezika. Iako formalno nije bilo postavljeno pitanje, u rezultatima popisa stanovništva Kraljevine Srbije 1890. narodnosna (nacionalna) struktura je izvedena na posredan način, iz podataka o maternjem jeziku (Statistika Kraljevine Srbije 1892).

Ostali popisi stanovništva Kraljevine Srbije (do 1910. godine) nisu se razlikovali u pogledu pitanja o etničkim obeležjima (Zavod za statistiku i evidenciju N.R. Srbije, 15), osim što je u popis 1900. godine uvedena i kategorija bilingvalnog stanovništva (srpsko-rumunskog jezika). Prema metodološkim rešenjima popisa iz 1900, bilo je predviđeno da se pored stanovništva rumunskog maternjeg jezika evidentira i stanovništvo koje se služilo *rumunskim i srpskim jezikom*, što je dovelo do primetnog opadanja broja Vlaha u odnosu na njihov broj iz popisa 1895. Prema rezultatima popisa iz 1900. godine ukupan broj stanovnika koji su izjavili rumunski maternji jezik bio je 89.873, a bilingvalnog

(srpsko-rumunskog) stanovništva 32.556, što je zbirno činilo oko 5% od ukupnog stanovništva Kraljevine Srbije (Statistika Kraljevine Srbije XXIV, 1900).

Sve navedeno ukazuje da je centralni problem etnoststatistike tog perioda izostanak mogućnosti direktnog izvođenja etničke strukture zato što pitanje o pripadnosti narodu (s izuzetkom 1866. godine) nije postavljano u popisima stanovništva Kneževine i Kraljevine Srbije. Zato su u radu, u manjoj meri, korišćeni i ostali (dopunski) izvori podataka koji se uglavnom odnose na procene broja stanovnika (za 1846. godinu) koje su izvodili autori različitih studija, monografija i radnih dokumenata. Uz sve navedene prepreke u dobijanju kvalitetnih etnostatističkih podataka u Kneževini i Kraljevini Srbiji, treba podvući da popisna statistika ovog perioda ipak predstavlja neprocenjivo blago koje još uvek nije detaljno proučeno.

Rezultati i diskusija

Iako na posredan način⁶, i ne u kontinuitetu⁷, rezultati popisa stanovništva koji su sprovedeni u Kneževini i Kraljevini Srbiji ipak mogu dati određenu predstavu o etničkoj strukturi stanovništva u kojoj centralno mesto zauzima pitanje brojnosti i udela vlašskog stanovništva koje je gotovo u potpunosti koncentrisano na prostoru Istočne Srbije. Pored izvedenog broja Vlaha kao najbrojnije etničke manjine u tadašnjoj Srbiji su po brojnosti drugo mesto zauzimali Romi (u tadašnjoj popisnoj statistici pod etnonimom *Cigani*), čiji se udeo u ukupnom stanovništvu kretao oko 2%. Kako je njihov geografski razmeštaj bio uglavnom disperzan (s izuzetkom Beograda) a prostorna pokretljivost velika, teško je preciznije govoriti o zonama koncentracije romskog stanovništva. Ostale manjine su u tadašnjoj Srbiji bile zastupljene u niskim procentnim vrednostima.

Na osnovu dobijenih podataka o obeležju maternjeg jezika, u zvaničnim statističkim publikacijama je stanovništvo rumunskog maternjeg jezika tretirano kao vlaško. Dostupni popisni podaci i izvedene procene iz ostalih izvora (Tabela 1; Grafikon 1) pokazuju da je broj Vlaha u Istočnoj Srbiji tokom XIX veka ravnomerno rastao do 1895. godine. Istovremeno, udeo Vlaha u ukupnom stanovništvu Kneževine, odnosno Kraljevine Srbije je počeo da opada od 1884. godine, pre svega zbog teritorijalnog proširenja koje je nakon Berlinskog kongresa uticalo na povećanje ukupnog broja stanovnika.

---

⁶ Preko podataka o jezičkoj pripadnosti stanovništva, a prema konceptu maternjeg jezika.

⁷ Nisu svi popisi od 1834. do 1910. godine sadržali pitanje o jeziku, kao što i nisu ni svi popisi bili uspešno organizovani i sprovedeni pa su za pojedine objavljeni rezultati koji su ocenjeni kao nepouzdana, a za neke rezultati nisu ni objavljeni.

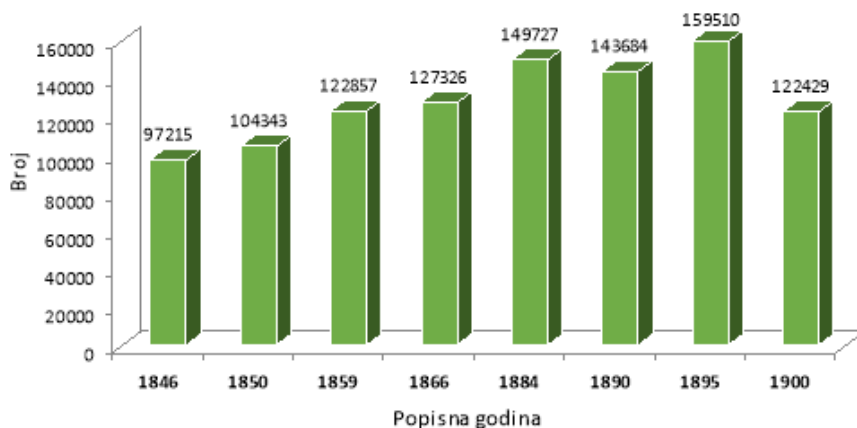
Tabela 1. Broj i udeo stanovnika rumunskog maternjeg⁸ jezika u Kneževini i Kraljevini Srbiji, i u Istočnoj Srbiji u periodu 1846–1900. godine

	1846**	1850	1859	1866	1884	1890	1895	1900***
Ukupan broj Vlaha u Srbiji	97.215	104.343	122.857	127.326	149.727	143.684	159.510	122.429
Udeo Vlaha u Srbiji	10,6	11,2	11,4	10,5	7,8	6,6	6,8	4,8
Udeo Vlaha u Istočnoj Srbiji*	36,0	38,4	37,1	39,8	38,9	33,4	35,2	19,7

Napomene: *Udeo Vlaha u ukupnom stanovništvu 4 okruga (krajinskog, crnorečkog, požarevačkog i moravskog); **Procena; ***Zbirno Rumunski maternji jezik i bilingvalno (srpsko-rumunsko) stanovništvo.

Izvor: Jakšić 1863: *Državopis Srbije*, sv I, str. 91; *Državopis Srbije*, sv. III, 1869, str.100; sv. VI, str. 259, 263, 267; *Statistika Kraljevine Srbije*, knjiga I, deo V, Beograd, 1892., str. 114–115; *Statistika Kraljevine Srbije*, knjiga XXIV, 1905, str 98, 100–101; knjiga I, deo V, str. 114–115; Radovanović 2002, str. 543.

Grafikon 1. Kretanje broja Vlaha u Istočnoj Srbiji u periodu 1846–1900. godine

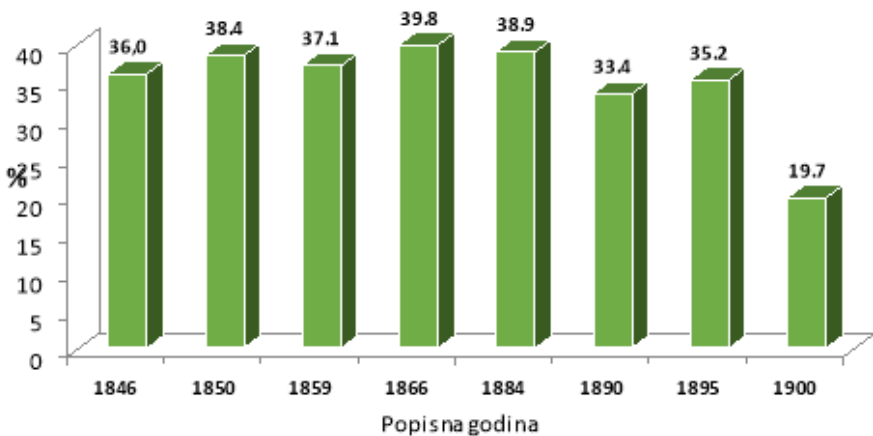

Primetno je da dinamiku broja Vlaha do 1895. godine nisu pratile značajne oscilacije kao što je to bio slučaj u svim sprovedenim popisima posle Drugog svetskog rata. Čak bi se moglo reći da je porast bio linearan i u skladu s ondašnjim trendom rasta ukupnog stanovništva Srbije. Istovremeno, udeo Vlaha u

⁸ U daljem tekstu „Vlaha”.

ukupnom stanovništvu četiri okruga Istočne Srbije u kojima su koncentrisani (krajinskom, crnorečkom, požarevačkom i moravskom,) kretao se u intervalu od 33,4–39,8%, dok je 1900. godine zabeležen pad njihovog udela u ukupnom stanovništvu Istočne Srbije na svega 19,7% (uključujući i bilingvalno stanovništvo⁹) (Grafikon 2).

Grafikon 2. Udeo Vlaha u Istočnoj Srbiji
(krajinskom, crnorečkom, požarevačkom i moravskom okrugu)
u periodu 1846–1900. godine

Kao što možemo videti iz tabelarnih i grafičkih prikaza, kretanje broja Vlaha u Istočnoj Srbiji tokom XIX veka je bilo u skladu s dinamikom ukupnog stanovništva Istočne Srbije, što navodi na zaključak da je bilo pod direktnim uticajem demografskih faktora. Međutim, od 1884. godine beležimo trend opadanja udela Vlaha u ukupnom stanovništvu Istočne Srbije, iako je apsolutni porast ukupnog stanovništva bio rezultat pozitivnog prirodnog priraštaja, dok je migracioni saldo u poslednje dve decenije XIX veka imao negativne vrednosti. Iako je negativan migracioni saldo zabeležen i u krajinskom i timočkom okrugu, u literaturi nisu zabeležena značajna emigraciona kretanja Vlaha u ovom periodu što znači da je stanovništvo ovih okruga, bez obzira na početak opadanja rađanja, i dalje ostvarivalo porast isključivo prirodnim priraštajem.

⁹ Prema metodološkim rešenjima popisa 1900. godine, bilo je predviđeno da se pored stanovništva rumunskog maternjeg jezika evidentira i stanovništvo koje se služilo rumunskim i srpskim maternjim jezicima, što je dovelo do primetnog pada broja „Rumuna”. Tako je prema rezultatima popisa iz 1900. godine ukupan broj stanovnika koji su izjavili rumunski maternji jezik bio 89.873, a bilingvalnog (srpsko-rumunskog) stanovništva 32.556, što je zbirno činilo 19% u ukupnom stanovništvu Kraljevine Srbije.

Posmatrano po okruzima, od 1866. do 1900. godine najveći udeo vlašskog stanovništva je bio u Krajini, gde je u skoro celom periodu iznosio oko 60%, i u Timoku (crnorečkom okrugu) gde su Vlasi činili oko 50% od ukupnog stanovništva okruga. U požarevačkom okrugu je u ovom periodu vlaško stanovništvo činilo oko 1/3 stanovništva, dok je udeo Vlaha u moravskom okrugu iznosio oko 15% (Tabela 2).

Tabela 2. Broj Vlaha i udeo u ukupnom stanovništvu Krajinskog, Crnorečkog, Požarevačkog i Moravskog okruga u periodu 1866–1900. godine

Godina	Krajinski		Crnorečki*		Požarevački		Moravski**	
	Broj Vlaha	%	Broj Vlaha	%	Broj Vlaha	%	Broj Vlaha	%
1866	42.852	61,0	26.056	48,9	48.507	34,5	9840	17,6
1884	52.019	63,3	29.351	51,2	57.568	32,3	10.621	15,6
1890	52.911	59,6	29.044	43,0	51.815	26,1	8473	5,4
1895	54.582	59,8	34.797	48,2	59.011	28,0	9283	5,4
1900***	45.647	47,4	24.781	18,6	41.457	18,5	8773	5,2

Napomene: * crnorečki do 1895. godine, a 1900. godine timočki okrug koji je obuhvatio crnorečki i zajčečki okrug; ** čuprijski do 1884. godine, a od 1890. godine moravski okrug koji je obuhvatio čuprijski i jagodinski okrug; *** za 1900. godinu zbirno sa bilingvalnim (srpsko-rumunskim) stanovništvom

Izvor: *Državopis Srbije*, sv. III, 1869, str.100; sv. VI, str. 259, 263, 264, 267; *Statistika Kraljevine Srbije*, knjiga XXIV, 1900, str 98, 100–101; knjiga I, deo V, str. 114–115.

Oscilacije u kretanju broja Vlaha u Istočnoj Srbiji koje su se pojavile krajem XIX veka nisu prošle neopaženo, naročito kod rumunskih autora kao što je Cvijićev savremenik, takođe geograf,

George Vâlsan (1996). Constantinescu (2003, 74–76) navodi da je Vâlsan nakon sprovedenih istraživanja 1910. godine u svom delu *Rumuni iz Bugarske i Srbije* (orig. *Români din Bulgaria și Serbia*), pozivajući se na procene Vladimira Karića¹⁰, Feliksa Kanica¹¹, Gustava Vajganda i Tihomira Đorđevića, izneo podatak da je u Istočnoj Srbiji 1898. godine živelo između 123.000 i 200.000 „Rumuna”. On je takođe, a na osnovu podataka zvanične statistike Kraljevine

¹⁰ „Ostale narodnosti u Srbiji ne čine ni punih 10% od ukupnoga njenog stanovništva, a među njima su daleko najčešće zastupljeni Vlasi, koji broje 7,47% od svega stanovništva.”... „osim srpskog jezika u Srbiji je još jedino vlaški, kao narodni govor, u upotrebi. Ovim jezikom govore Vlasi, kojih se oko 140.000 duša nahodi u severoistočnoj Srbiji, između Velike Morave, Dunava i Timoka” (Karić 1887, 92, 210).

¹¹ „Samo u požarevačkom okrugu ima 48 naselja u kojima žive isključivo Vlasi, i 54 u kojima oni žive pomešani sa Srbima. U mlavskom srezu bilo je 1896. godine oko 17.800 Vlaha, u Zviždu 12.108, u moravskom srezu 8967, u ramskom 4795, u homoljskom 9234, u požarevačkom 3088 i u golubačkom 2553 što je ukupno 59.525 Vlaha, dakle gotovo četvrtina stanovništva u okrugu“ (Kanitz 1989, 263–264).

Srbije, primetio da se „rumunska populacija” iz Srbije u periodu od 16 godina (1884–1900) smanjila za oko 30.000, dok se u istim okruzima srpska populacija uvećala za više 260.000 stanovnika, pri čemu je konstatovao da u ovom periodu nije bilo nikakvih migracija, ni Rumuna ka Rumuniji, ni Srba ka Istočnoj Srbiji. Valsan je kalkulacijama, na osnovu zvaničnih podataka o prirodnom priraštaju iz srpskog statističkog godišnjaka za 1908. godinu, izračunao da je 1912. godine u Istočnoj Srbiji trebalo da bude oko 260.000 „Rumuna”, i optužio srpsku statistiku da je namerno falsifikovala i umanjivala njihov broj krajem XIX veka (Valsan 1996; Knežević 2010).

Slične tvrdnje je početkom XX veka izneo i bugarski istoričar i etnograf Stojan Romanski (1917) u svom radu *Vlasi između Timoka i Morave*. U vreme okupacije Srbije Romanski je 1916. godine, kao član šire naučne ekspedicije, boravio dva meseca u Istočnoj Srbiji i prikupio anketnim istraživanjima podatke na osnovu kojih je sastavio listu „vlaških” naselja sa brojem stanovnika, etnolingvističkim i ostalim etnokulturnim karakteristikama. Romanski se takođe osvrnuo i na oscilacije broja Vlaha u poslednjoj deceniji XIX veka koje je, pozivajući se na zvaničnu statistiku Kraljevine Srbije, prikazao na primerima sela Kaona i Mustapić. Selo Kaona u Zviškom srezu prema podacima iz 1884. godine je imalo 827 stanovnika, svi „strane nacionalnosti”. Prema podacima popisa iz 1890. godine u Kaoni je popisano 862 stanovnika, od čega je bilo 854 Srba, dok je 1895. godine popisano 920 stanovnika, od kojih 918 druge nacionalnosti. U istom selu je 1900. godine popisano 1005 stanovnika, a svi su bili Srbi. Na primeru sela Mustapić iz istog okruga Romanski navodi podatke prema kojima je 1884. godine u ovom selu popisano 1142 stanovnika koji su svi bili „druge nacionalnosti”, a 1890. godine od ukupno 1544 stanovnika prema popisnim rezultatima je bilo 738 Srba i 806 stanovnika druge nacionalnosti. Prema podacima iz 1895. godine u Mustapiću je živelo ukupno 1396 stanovnika, od kojih 1391 Srbin i 5 stanovnika druge nacionalnosti, dok je 1900. godine od 1.614 stanovnika bilo 628 Srba i 986 stanovnika druge nacionalnosti (Constantinescu 2003, 93).

Ništa blaže kritike prema ondašnjoj srpskoj popisnoj statistici nije dao, ni skoro 100 godina kasnije, istoričar Zbucnea Gheorghe (2002) koji u svom radu pod nazivom *Rumuni u Timočkoj Krajini – kratka istorija* (orig. *Românii Timocenii – scurtă istorie*) navodi da je u navedena četiri okruga bilo oko 200 sela u kojima su živeli „Rumuni” od čega je više od 100 „čisto rumunskih” sela. On prihvata popisne podatke srpske statistike prema kojima je broj Rumuna bio u porastu do 1895. godine kada ih je bilo 160.000, i podatak o tadašnjem prirodnom priraštaju čiji porast je iznosio 1,7% godišnje. Međutim on konstatuje da su „...,nakon toga podaci o Rumunima falsifikovani ili su uvedeni u rubriku bilingvista. Prema podacima o prirodnom priraštaju broj Rumuna bi narednih godina trebalo konstativno da raste i da za vreme Drugog svetskog rata stigne na 350.000” (Zbucnea 2002, 75) (Tabela 3).

Tabela 3 Stanovništvo koje govori srpskim i rumunskim jezikom prema rezultatima popisa 1900. godine

Okrug	Bilingvalni (rumunski-srpski)		
	Po varošima	Po selima	Ukupno
Kraljevina Srbija	904	31.652	32.556
Istočna Srbija	674	31.272	31.946
Krajinski	500	10.528	11.028
Moravski	54	1549	1603
Niški	4	1	5
Požarevački	93	14.399	14.492
Timočki	23	4795	4818

Izvor: Statistika Kraljevine Srbije, knjiga XXIV, Beograd, 1905.

Činjenica je da su navedeni autori u svojim projekcijama i demografskim konstrukcijama dinamike vlašskog stanovništva nekritički i tendenciozno koristili etnostatističke podatke, bez razmatranja specifičnosti demografskog razvitka stanovništva Istočne Srbije i dubljeg upuštanja u metodološke probleme ondašnje popisne statistike. Rezultat toga je da su navedene procene bez jasnog naučnog utemeljenja, ali i politički motivisane rumunskim nacionalnim interesima s početka XX veka koji su u svim geopolitičkim planovima podrazumevali pripajanje „negotinske krajine” Rumuniji uz obrazloženje da u severoistočnoj Srbiji Rumuni čine većinski narod, a Dunav „osu” rumunske države. Istorijski sled događaja je bio takav da je posle Prvog svetskog rata i veći deo Banata pripojen Srbiji što je u narednim godinama uslovalo još intenzivniji interes rumunskih zagovornika pripajanja Istočne Srbije. Tako je tokom Drugog svetskog rata broj „Rumuna” u Srbiji procenjivan i do 500.000, mada su rumunske vlasti u materijalima koje su krajem rata pripremile za mirovnu konferenciju kalkulisale sa brojem od 350.000 Rumuna u Istočnoj Srbiji (Zbucea 2002, 79).

Zaključak

Prikupljanje podataka o etničkim obeležjima stanovništva Srbije povremeno je vršeno još od prve polovine XIX veka. Podaci koji su dobijeni u ukupno 10 sprovedenih popisa u Kneževini Srbiji u periodu 1833–1874. godine su od neprocenjivog arhivskog značaja, ali se mogu samo ograničeno koristiti u etno-demografskim istraživanjima.

Etnostatistički podaci koji su dobijeni u popisima Kraljevine Srbije u periodu 1874–1910. godine nešto su pouzdaniji u odnosu na prethodne, ali je njihova upotrebna vrednost ograničena činjenicom izostanka direktnog pitanja

o nacionalnoj pripadnosti. To znači da je izvođenje tadašnje etničke strukture stanovništva moguće jedino na posredan način kroz identifikaciju nacionalne/narodnosne sa jezičkom pripadnošću stanovništva. Kako iz današnje tako i iz istorijske perspektive takvo rešenje ostavlja previše prostora za instrumentalizaciju podataka kroz tendenciozne interpretacije, najčešće u političke svrhe što je potvrđeno brojnim špekulacijama o broju i udelu Vlaha u Istočnoj Srbiji koje postoje još od kraja XIX veka.

Iako se podaci srpske popisne statistike iz ovog perioda moraju koristiti s određenom rezervom, jasno je da objektivno posmatranje populacione dinamike Istočne Srbije neizostavno podrazumeva etnodemografski pristup koji obuhvata i određena saznanja izvan polja formalne demografije, pre svega iz etnologije, antropogeografije i istorije. Kauzalnosti koje proizlaze iz zabeleženih demografskih trendova je moguće utvrditi samo ako se uzme u obzir neposredni uticaj specifičnosti vlašskog etnokulturnog obrasca na restriktivne modele reproduktivnog ponašanja. Dugoročni pad fertiliteta i raniji ulazak u proces demografske tranzicije je rezultat čestog praktikovanja sistema jednog deteta, maloletničkih brakova, domazetstva, velikog broja namernih prekida trudnoće i ostalih načina kontrole rađanja koje su brojni istraživači zabeležili upravo u onim krajevima Istočne Srbije koji su bili pretežno nastanjeni Vlasima (Đorđević 1941; Vesić 1966; Macura, Rašević i Mulina 1984; Knežević 2013).

Pored svih ograničenja, dostupni popisni podaci ipak mogu dati određenu predstavu o etničkoj strukturi stanovništva Kneževine i Kraljevine Srbije u kojoj centralno mesto zauzima pitanje brojnosti i udela vlašskog stanovništva kao najbrojnije etničke manjine. Na osnovu dobijenih podataka o jezičkoj pripadnosti, zvanična statistika je stanovništvo koje je u popisima deklariralo rumunski maternji jezik tretirala kao vlaško. To znači da bi sve analize podataka morale da krenu od činjenice da se pokazatelji mogu izvesti jedino za stanovništvo rumunskog maternjeg jezika (vlaški jezik tada nije bio prepoznat u statističkim nomenklaturnama jezika, ako su takve uopšte i postojale). Ako prihvatimo posredan pristup izvođenja nacionalne strukture stanovništva, tada možemo na osnovu podataka zaključiti da je broj Vlaha u Istočnoj Srbiji tokom XIX veka rastao sve do 1895. godine, a procentualni udeo do 1884. godine. Primetno je da dinamiku broja Vlaha do 1895. godine nisu pratile značajne oscilacije pa bi se moglo reći da je porast bio gotovo linearan, što je bilo u skladu s ondašnjim trendom rasta ukupnog stanovništva Srbije.

S druge strane, etnostatistički podaci koji su dostupni iz kasnijih popisa stanovništva Srbije, (posebno onih nakon Drugog svetskog rata) nedvosmisleno determinišu vlašku populaciju kao izrazito flotantnu etničku grupu čiju osnovnu karakteristiku čini značajna statistička varijabilnost od popisa do popisa usled primene metodologije slobodnog izjašnjavanja, a koja omogućava učestale promene nacionalnog opredeljenja. U tom smislu se može opravdano razmišljati

o stvarnoj upotrebnj vrednosti ovih podataka. Poznato je da, u okvirima demografske analize, podaci o deklarisanim Vlasima od popisa 1948. godine ne mogu omogućiti izvođenje objašnjivih demografskih pokazatelja pa se opravdano sumnja da bi isti mogli biti od neke koristi i u drugim naučnim oblastima, a posebno u sferi prava, politike i javnog života uopšte. Navedeni problem ukazuje na neophodnost dodatne pažnje na period ranije etnostatističke evidencije u kojoj je zabeleženo prvo statističko odstupanje u poslednjoj deceniji XIX veka, ali i na početak specifične etničke mimikrije Vlaha koje ima duboku istorijsku i civilizacijsku pozadinu u viševjekovnoj etničkoj simbiozi sa srpskim narodom.

Reference

- Arel, Dominique. 2002. "Language Categories in Censuses: Backward – or Forward – Looking?" In *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*, edited by David I. Kertzer and Dominique Arel, 92–120. New York: Cambridge University Press.
- Constantinescu, Nicolae A. 2003. *Chestiunea Timoceană (Тимочко нумање)*. Zajecar: Români uitați. Ariadne filum, 1–88.
- Dorđević, Tihomir. 1941. *Deca u verovanjima i običajima našeg naroda*, sv. 46. Beograd: Biblioiteka Centralnog higijenskog zavoda, 1–302.
- Đurić, Vladimir, Darko Tanasković, Dragan Vukmirović i Petar Lađević. 2014. *Etno-konfesionalni i jezički mozaik Srbije*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- IDN-CDI (Institut društvenih nauka-Centar za demografska istraživanja. 1963. *Šema stalnih rejona za demografska istraživanja*. Beograd: IDN.
- Jakšić, Vladimir. 1863. *Državopis Srbije-Statistique de la Serbie*, Vol I. Beograd: Ekonomsko-statističko odeljenje Ministarstva finansija Kneževine Srbije.
- Jakšić, Vladimir. 1869. *Državopis Srbije-Statistique de la Serbie*, Vol III. Beograd: Statističko odeljenje Ministarstva finansija Kneževine Srbije.
- Jakšić, Vladimir. 1879. *Državopis Srbije-Statistique de la Serbie*, Vol IX. Beograd: Statističko odeljenje Ministarstva finansija Kneževine Srbije.
- Jakšić, Vladimir. 1889. *Državopis Srbije-Statistique de la Serbie*, Vol XVI. Beograd: Statističko odeljenje Ministarstva narodne privrede Kraljevine Srbije.
- Janković, Miroslav. 2022. *Popisi stanovništva u Kneževini Srbiji (1815–1882)*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Kanitz, Felix. 1989. *Srbija-zemlja i stanovništvo (od rimskog doba do kraja XIX veka)*. Knjiga 2. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Karić, Vladimir. 1887. *Srbija-opis zemlje, naroda i države*. Beograd: Književni fond Ilije M. Kolarca.
- Kertzer, David I and Dominique Arel, eds. 2002. "Census, Identity Formation, and the Struggle for Political Power". In *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*, 1–42. New York: Cambridge University Press.
- Knežević, Aleksandar. 2010. "Prilog etnodemografskom proučavanju Vlaha Istočne Srbije-nekoliko pristupa etničkom poreklu vlašskog stanovništva". U *Teritorijalni*

- aspekti razvoja Srbije i susednih zemalja – Zbornik radova*, uredio Srboljub Đ. Stamenković, 259–265. Beograd: Univerzitet u Beogradu-Geografski fakultet.
- Knežević, Aleksandar 2013. *Istorijskodemografske i etnodemografske osnove razvika stanovništva Istočne Srbije*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu-Geografski fakultet.
- Knežević, Aleksandar. 2017. "Flotantne etničke grupe u demografskim istraživanjima-Metodološki problemi, pristupi i primeri". *Annales-Series Historia et Sociologia* 27 (2): 439–456. doi: 10.19233/ASHS.2017.31
- Knežević, Aleksandar. 2019. "Maternji jezik kao determinanta etničkog identiteta u popisima stanovništva Srbije". *Annales-Series Historia et Sociologia* 29 (3): 455–472. doi: 10.19233/ASHS.2019.30
- Knežević, Aleksandar i Gordana Vojković. 2015. "Spatial Extent In Demographic Research – Approach and Problems". *Bulletin of the Serbian Geographical Society* 96 (2): 1–24. doi: 10.2298/GSGD160112001K
- Macura, Miloš, Mirslav Rašević i Tripo Mulina. 1984. *Stanovništvo Podunavskog regiona*. Beograd: Ekonomski institut.
- Pavlović, Mirjana i Mladena Prelić. 2015. "Država, statistika, manjine i moć: etnički 'drugi' u Kneževini i Kraljevini Srbiji u ogledalu popisa stanovništva". *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 63(1): 147–165. doi: 10.2298/GEI1501147P
- Radovanović, Milovan. 1958. "Broj i porast stanovništva Istočne Srbije od 1834 do 1953. godine". *Zbornik radova Geografskog instituta PMF* 5: 1–14.
- Radovanović, Svetlana. 2002. "Vlasi u popisima stanovništva Srbije". U *Ekološka istina-Zbornik radova*, 542–545. Donji Milanovac: Zavod za zaštitu zdravlja Timok.
- Radovanović, Svetlana. 2005. "Dva veka popisne statistike u Srbiji". *Demografija* 2: 33–43.
- Radovanović, Svetlana. 2007. "Etnička struktura Kraljevine Jugoslavije u kontekstu nacionalne politike jugoslovenstva". *Demografija* 4: 129–140.
- Romanski, Stojan. 1917. "Vlasi između Timoka i Morave". U *Rasprostranjenost Vlaha između Timoka i Morave i Cincara u Makedoniji*, sign. III 80, No 6154, uredio Petar Petrov, 195–230. Sofija: Vojnoistorijska biblioteka. Preuzeto 22.01.2023. sa http://www.promacedonia.org/bg_1916/bg_1916_2_12.htm
- Simon, Patrick. 2012. "Collecting Ethnic Statistics in Europe: a Review". *Ethnic and Racial Studies* 35(8): 1366–1391. doi: 10.1080/01419870.2011.607507
- Statističko odeljenje Ministarstva narodne privrede Kraljevine Srbije. 1892. *Statistika Kraljevine Srbije*, Knjiga I. Beograd: Statističko odeljenje Ministarstva narodne privrede Kraljevine Srbije.
- Statističko odeljenje Ministarstva narodne privrede Kraljevine Srbije. 1905. *Statistika Kraljevine Srbije*, Knjiga XXIV. Beograd: Statističko odeljenje Ministarstva narodne privrede Kraljevine Srbije.
- Trnavčević, Nevena and Aleksandar Knežević. 2022. "The demographic approach to the quality of official ethnicity data in Serbia—a research proposal". *Stanovništvo* 00(0): 1–17. doi: 10.2298/STNV220416004T
- Vesić, Ž. Miladin. 1966. *Kontrola rađanja i pojava depopulacije u Istočnoj Srbiji*. Magistarska teza-originalni rukopis, 1–93. Požarevac.

- Válsan, George. 1996. *Românii din Bulgaria si Serbia*. Craiova: Scrisul românesc.
- Zavod za statistiku i evidenciju N.R. Srbije. 1953. *Stanovništvo Narodne Republike Srbije od 1834–1953*, serija B-sveska 1. Beograd: Zavod za statistiku i evidenciju N.R. Srbije.
- Zbucnea, Gheorghe. 2002. *Românii Timoceni-scurtă istorie*. Timișoara: Editura Mirton.

Aleksandar Knežević

Department of Demography, Faculty of Geography, University of Belgrade
aleksandar.knezevic@gef.bg.ac.rs

*On the Possibilities and Constraints of Studying
the Ethnic Makeup of the Population Using Census Data from
the Principality and Kingdom of Serbia: the Case of Eastern Serbia*

Since the first half of the nineteenth century, various census data have been collected regarding the ethnic characteristics of the Serbian population, although the data are incomplete and collected irregularly. The ten censuses conducted in the Principality of Serbia between 1833 and 1874 have immense archival value, but their usefulness for ethno-demographic studies is limited. Similarly, while the statistics collected in the censuses of the Kingdom of Serbia from 1874 to 1910 are somewhat more reliable than the previous ones, they suffer from the absence of a direct question on ethnicity.

To determine the ethnic structure of the population during this time period, a researcher had to rely on an indirect approach through the identification of ethnic groups based on their linguistic affiliation. However, it is important to note that this method only provides an approximate estimation of ethnic composition. Despite this limitation, available census data can still provide valuable insights into the ethnic composition of the population of the Principality and Kingdom of Serbia, with the number and share of the Vlach population as the most numerous ethnic minority taking centre stage. This means that any data analyses must begin with the understanding that the indicators can only be presented for the Romanian-speaking population.

If we accept the indirect approach to determining population ethnicity, we can deduce from the data that the number of Vlachs in Eastern Serbia increased up to 1895, and their percentage share increased up to 1884. It is noteworthy that the dynamics of the number of Vlachs until 1895 were relatively stable, implying that the increase was practically linear and consistent with the growth tendency of Serbia's overall population at the time.

Within the framework of demographic analysis, data on declared Vlachs in almost all censuses since the post-war census cannot be used to derive explain-

able demographic indicators. Therefore, it is reasonable to suspect that such data would also be of limited use in other academic fields, particularly in law, politics, and public life in general. This highlights the importance of paying closer attention to earlier ethno-statistic records, especially the first statistical aberration reported in the last decade of the nineteenth century.

Key words: ethnic structure, ethnic statistic, Principality of Serbia, Kingdom of Serbia, Eastern Serbia, linguistic affiliation, ethnic affiliation, Vlachs

Capacités et limitations de recherches sur la structure ethnique de la population basées sur les statistiques de recensement dans la Principauté et le Royaume de Serbie: l'exemple de la Serbie Orientale

La base quantitative pour définir la structure ethnique de la population de Serbie est constituée par les données de recensement sur les caractéristiques de l'appartenance nationale, linguistique et confessionnelle. Les résultats de presque toutes les recensions dans la Principauté et le Royaume de Serbie montrent que la question de la structure ethnique dans la Serbie Orientale se réduit principalement aux rapports statistiques entre les populations valaque et serbe car les autres communautés ethniques étaient représentées avec des pourcentages très bas. L'absence d'une question directe sur l'appartenance nationale, impose de ne définir la structure ethnique de la population que d'une manière indirecte, à partir des données obtenues sur la langue maternelle, information présente dans le très grand nombre des recensements faits alors. C'est pourquoi l'objectif principal de ce travail est d'explorer les capacités et les limitations de définition de la structure ethnique de la population à travers la dynamique du nombre et du pourcentage des Valaques de Serbie Orientale où ils sont presque entièrement concentrés. Si nous acceptons la logique de l'identification de l'appartenance nationale et de l'appartenance linguistique, à partir des résultats de recherche exposés nous pouvons conclure que les Valaques étaient la minorité ethnique la plus nombreuse dans la Principauté et le Royaume de Serbie, que leur nombre croissait linéairement jusqu'en 1895, ce qui était en accord avec la tendance de croissance d'alors de la population totale de la Serbie.

Mots clés: structure ethnique, ethnostatistique, Principauté et Royaume de Serbie, Serbie Orientale, appartenance linguistique, appartenance nationale, Valaques

Primljeno / Received: 22.01.2023

Prihvaćeno / Accepted for publication: 10.03.2023